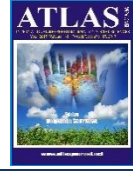

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 28.04.2018

Published Date:25.06.2018

2018 / June

Vol 4, Issue:9

Pp:403-407

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

BAKÎ İLE GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ'NİN “ETKİLENME ENDİŞESİ” BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ¹

EVALUATION OF BAKÎ AND MUSTAFA ALÎ IN CONTEXT OF THE ANXIETY OF
INFLUENCE

Faruk KAYMAN

Doktora Öğrencisi, Uzman Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü,
farukkayman@gmail.com, Van/Türkiye

M. Salih AVCI

Doktora Öğrencisi, Uzman Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Bölümü,
msateb4@gmail.com, Van/Türkiye

ÖZET

Amerikalı eleştirmen Harold Bloom'un “Etkilenme Endişesi” adlı şiir teorisi, şairler arasında meydana gelen ödipal ilişkiyi inceler. Buna göre, her şair kendisinden önceki güçlü şairin gölgesinde yaşar. Bu aşlında istenmeyen bir durumdur ve şair, güçlü şairin etkisinden kurtulup kendi yolunu açmak için altı revizyonist aşamadan geçmelidir. Bu altı aşama kronik olmak zorunda değildir ve hepsinin gerçekleşmesine de gerek yoktur. Bloom, bu aşamaları Clinamen (Yanlış Okuma), Tessera (Tamamlama-antitez), Kenosis (Tekrar ve sürekliliği koparma), Daimonikleşme (Karşı-Yüce), Askesis (Arınma) ve Apophrades (Ölümlerin Dönüşü) olarak adlandırmıştır. Harold Bloom, bu isimlendirmelerin “keyfi ve şahsi” olduğunu ve üzerinde değişiklik yapılabileceğini ifade etmiştir.

Her ne kadar bu teori Batı edebiyatını esas alarak öne sürülmüşse de kanaatimizce, nazire geleneğinin yaygın olduğu Divan edebiyatında, şairlerin pek çoğu için bu teoriyi uygulamak mümkündür. Bu çalışmamızda Etkilenme Endişesi teorisi, Divan edebiyatı şairlerinden Baki ve Gelibolulu Mustafa Âli arasındaki sanatsal ilişkiyi incelemek için kullanılmıştır. Mustafa Âli, güçlü şair Baki'yi aslında ona nazireler yazacak kadar beğenmektedir. Fakat en üstün ve en iyi olma arzusu Âli'yi rekabete sevk etmiş, bu hal onu Baki'yi yermeye kadar götürmüştür. Baki ile Âli arasındaki bu münasebetin, teorinin Clinamen ve Tessera aşamaları ile uygunluk gösterdiği görülmüş, çalışmada da bu uygunluk üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Baki, Gelibolulu Mustafa Âli, Etkilenme Endişesi, Harold Bloom, Ödipal İlişki.

ABSTRACT

American critic Harold Bloom's theory 'The anxiety of influence' analyses the odipal relation between poets. According to this theory every poet lives in shadow of former leading poets. This is an undesirable situation and the poet should create his own style with 6 revisionist stages. This 6 stages don't have to be cronic and it is not a must to have it all. Bloom calls this stages as Clinamen, Tessera, Kenosis, Askesis, Apophrades, Daimonic. Bloom states that these names are arbitrary and can be changed.

This theory was put forward at Western literature but it is possible to practice it on Divan literature. In this study we used this theory on relation between Baki and Mustafa Ali from Gallipoli. Mustafa Ali admires Baki so much that he writes parallels for him. But the wish of being the best prompt him to write satires to Baki. It is seen that this relation between Baki and Ali can be handled as clinamen and tessera and in this study this stages is examined.

Keywords: Baki, Mustafa Âli, anxiety of influence, Harold Bloom, Odipal relationship.

1. GİRİŞ

Edebî eserler, onu meydana getiren şahıslardan bağımsız düşünülemez. Şair ve yazarlar arasındaki ilişkiler, üretilen metinlere de etki etmektedir. Şairler arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya yönelik birçok kuram geliştirilmiştir. Bunlardan biri de 'Etkilenme

¹ Bu çalışma 20-22 Nisan 2018 tarihinde 3. uluslararası kültür ve medeniyet kongresinde bildiri olarak sunulmuş çalışmadan üretilmiştir.

Endişesi'dir. Amerikalı eleştirmen ve yazar Harold Bloom'un 1973'te yayımlanan ve 2008'de Türkçeye çevrilen "Etkilenme Endişesi" adlı kitabı şiir eleştirisine yeni bir bakış açısı getirmiştir (Karaburgu, 2013: 1746). Bloom, bu kitabında bir şair ile selefleri arasında meydana gelen Ödipal ilişkiyi inceler. Böylece bir şairin başka bir şairden nasıl ve hangi yollarla etkilendiğini ortaya koyar.

Bu teoriye göre şair ile selefi arasında altı aşamalı bir etkilenme süreci söz konusudur. Bu aşamalar şunlardır:

- ✓ Clinamen: Şiirin yanlış okunmasıdır. Atomların evrende değişikliği mümkün kılmak için yaptıkları sapmayı ifade eden bir terimdir. Bloom'a göre bir şair selefinin şiirini yanlış okuyarak ondan sapar.
- ✓ Tessera: Bir tamamlama ve antitezdir. Bu aşamada şair selefini antitetik olarak tamamlar. Bunu da selefte ait şiiri, terimlerini muhafaza edip başka bir anlama gelecek şekilde sanki selefi bu kadar ileri gitmeyi başaramamış gibi okuyarak yapar.
- ✓ Kenosis: Selefle sürekliliği koparmayı amaçlayan bir harekettir. Sonra gelen şair (halef), görünüşte kendisini, ilhamından yani hayali tanrılığında arındırarak (boşaltarak) şair olmayı bırakıyormuş gibi alçaltıyor görünür ama bu çekilme, selefin şiiriyle ilişkili olarak gerçekleştiğinden selefin de içi boşaltılmış olur.
- ✓ Daimonikleşme: Selefin yücesine tepki olarak bir karşı-yüceye ulaşma çabasıdır. Sonra gelen şair, selefin şiirinde kendisini selefte değil, onun ötesinde olduğuna inandığı bir güce açar.
- ✓ Askesis: Bir yalnızlık ve arınma hareketidir. Şair kendisini diğerlerinden ayırmak için insani ve muhayyel yeteneğinin bir kısmını bırakır. Bunu da kendi şiirini selefin şiirine karşı konumlandırarak yapar. Böylece selefin yetenekleri de budanır.
- ✓ Apophrades: Ölülerin dönüşü demektir. Halef, yalnızlığın altında ezilirken kendi şiirini selefin şiirine o kadar açık tutar ki başladığı yere yani çiraklığına döner (Bloom, 2008: s.54-56).

Bloom (2008), belirlediği bu aşamaların keyfi olduğunu ve sadece bunlarla sınırlı olmadığını ifade ederek bu aşamaların kronik olarak gerçekleşmesinin de şart olmadığını belirtir (51-52).

Bloom'a göre, şairlerle güçlü selefleri arasında ölümüne bir kapışma vardır. Zayıf şair, selefin etkisinden kurtulmaya çalışırken bazen gayri ihtiyari olarak onu taklit eder. Bloom buna örnek olarak Oscar Wilde'i gösterir. Wilde, etkilenme endişesini aşacak güce sahip olmadığından şairliği de başaramamıştır. Çünkü Wilde'in Reading Zindanı Baladı, Samuel Taylor Coleridge'in İhtiyar Denizcinin Ezgisi adlı eserinden esinlenmiş ve bu, baladı okumayı utanç verici hale getirmiştir (Bloom, 2008: 48).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Hiçbir şair, selefinin bir kopyası olarak algılanmak istemez. Şairin nihai amacı kendi has üslubunu oluşturmak ve taklit endişesinden kurtulmaktır. Terry Eagleton (1990), "Etkilenme Endişesi"nden hareketle bu durumu şöyle değerlendirir: "Oğulların babaları tarafından bastırılmaları gibi şairler de kendilerinden önceki güçlü bir şairin gölgesinde yaşarlar ve herhangi bir şiir, bir önceki şiiri yeniden şekillendirerek bu etkilenme endişesinden kurtulma çabası olarak okunabilir." (203-204).

Meseleyi Divan edebiyatı bağlamında ele aldığımızda durumun pek de farklı olmadığını görebiliriz. "Bir divan şairi kendisine hazır olarak verilmiş hayal sisteminin, hatta kelime kadrosunun içinde kalmak zorundadır. Bu sistem içinde orijinal olmaksızın, devlerle güreşmek manasına gelir. Fuzuli, Farsça Divan'ının önsözünde, kendisinden önce gelen şairlerin yüksek anlayışlı, engin düşünceli insanlar oldukları için gazel üslubuna yarayan en güzel sözleri

söyleyip en ince mazmunları kullandıklarını, sonradan geleceklere hiçbir şey bırakmadıklarını söyler.” (Ayvazoğlu, 2000: 100).

Fuzuli'nin yaşadığı bu durum, aslında şairin içine düştüğü çaresizliğin yani “endişe”nin bir göstergesidir. Şu hâlde şair, güçlü selef şairlerle (devlerle) güreşmek zorundadır. Bu mücadelede ancak özgünlüğü yakalayarak galip gelebilir. Bloom (2008)'a göre, şiirsel etkilenme şairleri daha özgün hale getirir. Fakat daha özgün illa ki daha iyi anlamına gelmez (49).

Bundan hareketle Divan edebiyatının güçlü şairlerinden Baki ile Gelibolulu Mustafa Âlî arasındaki halef-selef ilişkisini Harold Bloom'un Etkilenme Endişesi kuramına göre inceleyeceğiz.

Baki, XVI. Yüzyıl Osmanlı edebiyatının en büyük şairidir. Genç yaşta İstanbul'da genç şairler arasında kendini kabul ettirmiştir. Devrin şiir üstadı olarak bilinen Zati'den övgüler almıştır. Hatta Zati, onun bir matlamını alıp tamamlayarak bir gazel yazmış ve divanına koymuştur. Bunun üzerine kendisini ayıplayanlara “Baki gibi şair-i sahirün şiirini uğrulamak ayıp değildir.” demiştir (İpekten, 2010: 11-13).

Kendi devrinde “sultan-ı şairan”, “meliku'ş-şuara” ve nihayet “sultanu'ş-şuara” unvanlarını alan Baki, kendisinden sonra gelen pek çok şairi etkilemiş ve bunun tabii neticesi olarak da şiirlerine nazireler yazılmıştır (İpekten, 2010: 25).

Nazire yazarlardan biri de Gelibolulu Mustafa Âlî'dir.

Mustafa Âlî, her ne kadar tarihçi kimliği ile ön plana çıkmış ise de aynı zamanda bir âlim, bilhassa gazel ve kaside türünde başarılı örnekler vermiş bir şairdir (Banarlı, 2001: s.611-612). Nazım tekniği bakımından kusursuz ve bol örnekler vermesine rağmen yaşadığı devirde ve sonraki dönemlerde fazla varlık gösterememiş, ikinci sınıf bir şair olarak kalmıştır (Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri 4, 2004: 73-74). Baki ile aynı devirde yaşamış, yükselme hırısından dolayı hiçbir zaman umduğu ilgiyi bulamamıştır. Bu hal, onu Baki'ye kin beslemeye kadar götürmüş, fırsat buldukça Baki'den üstün olduğu iddiasında bulunmaktan geri durmamıştır.

Etkilenme Endişesi bağlamında değerlendirme yapacak olursak;

Güçlü, aşılmak istenen yani selef şair Baki'dir. Halef şair ise başta Baki'ye hayranlık duyup ona nazireler yazdığı halde sonradan onu eleştirerek en az onun kadar iyi bir şair olduğunu göstermeye çalışan Gelibolulu Mustafa Âlî'dir.

Âlî'nin Baki'ye nazireler yazması kendi üslubunu oluşturma ve selefının şiirini aşıp kendi yolunu açma gayreti olarak düşünülebilir. Bu, Etkilenme Endişesi kuramının ilk aşaması olan Clinamen, yani şairin selefının şiirini yanlış okuyarak ondan sapmasıdır. “Nazire geleneği şairin yetiştiği okul işlevini yerine getirdiği gibi aynı zamanda bu şiir geleneğinin önemli bir yanını teşkil eder. Nazire geleneği, bir yandan şairler için geçmiş büyük sanatkârlara, şiir ustalarına tazim ve hürmet anlamı taşımakta diğer yandan ise şairlere sanat kudretlerini gösterme fırsatı sunmaktadır” (Gültekin, 2013: 1157). Şu hâlde, şairin sanat kudretini göstermeye çalışması, selefinden saparak onu aşma çabasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

3. BULGULAR VE YORUM

Şair, şiirdeki yeteneğini göstermeye çalışırken bazen farkına varmadan selefının şiirlerine benzer şiirler yazar. Bu benzerlik o kadar ileri seviyededir ki halefin şiiri selefının şiirleri ile karıştırılabilir. Kendi üslubunu bulma yolunda ilerleyen Âlî'nin bazı şiirleri de Baki'nin

şiiirleri zannedilecek kadar benzerlikler içermektedir. Demek ki Âlî, farkında olmadan selefinin şiiirini tamamlamıştır. Bu durum, tam olarak Tessera aşamasına karşılık gelir.

Aksoyak (2005)'ın konu hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: “Âlî Divanı'nın ilk tertibindeki bir gazel, Baki divanının neşirlerinde de yer almaktadır. Ergun'un neşrinde birinci mısranın ikinci kelimesinin ilk harfi "âlî" biçiminde küçük harflerle dizilmiştir. Gazelin tamamı şöyledir:

Ayn-i Âlî ol iki nergis-i câdûna fidâ
 Yâ zülâl-i lebüne yâ ruh-ı nîgûna fidâ
 Elifî serv gibi bâg-ı mahabbetde bugün
 Kadd-i mevzûnun ile ol iki bâzûna fidâ
 Lâmi erbâb-ı gamun kadd-i dü-tâsı mânend
 Zülf-i mergûlün ile kâkül-i hoş-bûna fidâ
 Yâsı her lahza kemânun gibi pîçîde olup
 Gamzen okları ile ol iki ebrûna fidâ
 Merdüm-i dîde gibi Bâkî kalan noktaları
 Ol iki ya kaşun altındaki ebruna fidâ

Baki Divanı'nın her iki neşrine giren bu gazel Âlî'ye ait olmalıdır. Söz konusu gazel, Baki Divanı nüshalarından sadece İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889'da yer alıyor ki bu nüsha 1637 yılında istinsah edilmiştir. Aynı gazel, Âlî'nin ilk Divanı'nın nüshalarında bulunmaktadır”(79-80). Görüldüğü gibi ilk dört beytin ilk harfleri “âlî (علي)” kelimesini vermektedir. Bu durum, bu gazelin Âlî'ye ait olduğunun delili olarak kabul edilebilir.

Mustafa Âlî ile Baki arasındaki “etkilenme” ilk iki aşama ile sınırlı kalmıştır. Baki'ye yetişemeyeceğini anlayan Âlî, endişeden kurtulma gayretinden vazgeçerek Baki'yi hicvetmeye yönelmiştir.

“Âlî, gazellerine birçok nazire kaleme almasına rağmen Baki'nin hakkında hiç de iyi duygular beslemez. Baki hakkındaki olumsuz düşüncelerini sadece divanında değil Kühü'l-ahbar adlı dünya tarihinde de yansıtır. Divan Edebiyatı'nda, hicivleri bir yana bırakırsak, bir şairin başka bir şair hakkında Âlî gibi ileri geri konuşması sık görülmez. Öyleyse böylesine bir davranışın arkasında yatanlara da bakmak gerekir. Hem Baki hem de Âlî, hırslı ve mücadeleci bir kişiliğe sahip olduklarından her ikisinin de hayatı tayin ve azillerle geçmiştir. Âlî'nin Baki'ye hücum etmesinin en önemli sebebi kişisel düşmanlık olabilir. İkinci ve belki de daha önemli sebep, çeşitli konularda pek çok eser veren Âlî'nin şiiir sahasında Baki'nin şöhet ve tesirine yetişemeyeceğini anlaması; ancak bunu hazmedememesidir. Âlî'nin hayranlığının ifadesi olarak bir yandan Baki'nin şiiirlerine nazireler kaleme alması diğer yandan şiiirliğine ve şahsına yönelik sözler sarf etmesi yaşadığı çelişkiyi gözler önüne sermektedir. Mustafa Âlî, Baki'ye çelişkili duygular beslerken Baki, Divanı'nda Âlî'nin adını bile anmaz.” (Aksoyak, 2005: 81). Âlî'nin, selefini kıskançlığını belli edecek derecede yermesi, yaşadığı “endişe”nin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte, Baki kendisine nazire yazan şairin adını anmayarak onu görmezden geldiğini ve ona değer vermediğini göstermiştir. Diğer taraftan Mustafa Âlî ise Baki'ye karşı çelişik duygular içerisindedir. Bir yandan Baki'ye nazireler yazarken öte yandan onu alışılmışın dışında hicvetmesi, psikanalizdeki “iki-değerlilik” kavramıyla izah edilebilir. Bu kavram, bir nesneye karşı aynı anda hem olumlu hem de olumsuz duygulara sahip olma anlamına gelmektedir ve Mustafa Âlî de bu karmaşık duyguyu yaşamaktadır. Bu duygunun

sebebi, yenilginin hazmedilememesidir. Böylelikle Mustafa Âlî, sanatsal babası Baki ile olan mücadelesinde yenilmiş, güçlü şair olma “hayali”ni gerçekleştirememiştir.

4. SONUÇ

Batı edebiyatı kaynaklı bir teorinin farklı bir edebi sahaya uygulanmasının zorluğu aşikârdır. Buna rağmen Etkilenme Endişesi adı verilen kuram, divan şiirine uygulanmaya çalışılarak konuya farklı bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır.

Baki ile Mustafa Âlî arasında “baba-oğul”, başka bir deyişle halef-selef ilişkisi Clinamen ve Tessera aşamalarında gerçekleşmiştir. Âlî'nin Baki'ye nazire yazması, kendi yolunu açarak “sapma” hareketini gerçekleştirme çabasıdır. Klasik edebiyattaki nazire geleneği, yalnızca basit bir taklit ve takdir duygusu olarak değil, aynı zamanda zayıf şairin yaşadığı karmaşık ruh halinin ve selefini aşma isteğinin bir teşebbüsü olarak değerlendirilebilir. Bu durum Clinamen aşamasını ifade eder. Âlî'nin şiirlerinin Baki'nin şiirleri zannedilecek kadar benzerlikler taşıması ve Baki divanına alınması, Âlî'nin farkına varmadan Baki'nin şiirlerini “tamamladığını” gösterir. Bu ise teorideki Tessera kavramına karşılık gelir.

İlk iki aşama dışında Bloom'un ifade ettiği diğer aşamaların gerçekleşmediği görülmüştür. Zira halef şair Mustafa Âlî, ödipal baba Baki karşısında yenilgiye uğramış, bu yenilgiyi hazmedememekten kaynaklanan bir tür aşağılık kompleksiyle selefî olan Baki'yi her fırsatta hicvedip ondan üstün olduğunu göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla, sanatsal babasını aşamayan Âlî, “endişeden” kurtulamamış, böylece kuramın yalnız ilk iki aşamasını gerçekleştirebilmiştir.

KAYNAKÇA

Aksoyak, İ. H. (2005). Gelibolulu Mustafa Âlî ve Baki'nin Münasebetleri [Kühü'l-ahbar ve Divanlarına Göre]. Osmanlı Araştırmaları.

Ayvazoğlu, B. (2000). Aşk Estetiği, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Banarlı, N. S. (2001). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I, MEB Yayınları, İstanbul.

Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri 4 (2004), Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul.

Bloom, H. (2008). Etkilenme Endişesi, Metis Yayınları, İstanbul.

Eagleton, T. (1990). Edebiyat Kuramı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gültekin, İ. (2013). “Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin Söyledikleri”, Turkish Studies, 8(1):1511-1537.

Gülüm, E. (2015). “Harold Bloom Etkilenme Endişesi – Bir Şiir Teorisi”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 4(4):1755-1781.

İpekten, H. (2010). Baki Hayatı Sanatı Eserleri, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karaburgu, O. (2013). “Etkilenme Endişesi Bağlamında Namık Kemal Ve Abdülhak Hâmid Tarhan Üzerine Bir Değerlendirme”, Turkish Studies, 8(9):1745-1750.

Somuncu, S. (2016). “Metinlerarasılık Ve Şiirde Gelenek Açısından Fuzûlî İle Şükûfe Nihal Üzerine Bir İnceleme”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(1):59-73.